

Katastrofa briga »Tritona« pred Lokrumom 1859. godine

Bruno Moravec

Devetog svibnja ove godine navršilo se ravno stotinu godina od jezive propasti austrijskog ratnog broda »Tritona« pred Lokrumom, na koju nas još i danas podsjeća: kameni spomenik s osamdeset i pet imena postradale posade i neki manji ostaci brodske opreme, pohranjeni u Pomorskom muzeju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.

Vjerodostajan opis ove katastrofe, crpljen uglavnom iz spisa Centralnog lučko-zdravstvenog ureda u Dubrovniku,¹⁾ zaokružiti ću uskim okvirom povijesnih zbivanja, jer je i sama pojava »Tritona« i drugih jedinica austrijske ratne mornarice u dubrovačkim vodama bio tek jedan taktički potez austrijskog Admiraliteta uoči rata što ga je Franjo Josip I. malo zatim objavio kralju Sardinije Viktoru Emanuelu II. a zbog obrane »svoje« ugrožene lombardsko-mletačke provincije.²⁾

Dok je austrijska vlada, iza one burne revolucionarne 1848. godine, najsureovijim apsolutističkim metodama: žandarškim bodežima, četama doušnika i najstrožom cenzurom, nastojala da od slavenskih naroda, u okviru Habsburške monarhije, oblikuje novi, posebni »austrijski narod«, dotle je istovremeno u Italiji, raskomadanoj na nekoliko malih država, sve to više bujala težnja za narodnim ujedinjenjem i konačnim oslobođenjem. U tome je svima prednjačila kraljevina Sardinija, koja je potporom Napoleona III. uspješno odoljevala austrijskom utjecaju te upornom odlučnošću svog ministra Cavura, spremala oružje i financijska sredstva, da Habsburgovce izbaci s apeninskog poluotoka.³⁾

A kada je Sardinska vlada odbila ultimativni austrijski zahtjev da svoju vojsku otpusti, tada je u austrijskom Službenom listu od 29. IV. 1859. objelodanjen »Proglas Njegova Veličanstva Cesara, kojim se narodom austrijskim obznanjuje, da je data zapovjed cesarskoj i kraljevskoj vojsci da udari na kraljevinu Sardiniju... jer na granici stoji oružani neprijatelj u savezu s općenitim prevratom i s očitom nakanom, da ugrabi i osvoji Italiju austrisku. Njemu u pomoć šalje vojsku vladalac franceski...«

I zbilja, Napoleon III., dosljedan svom načelu političkog preobraženja Italije, kao i pismene obaveze potpisane 20. VI. 1858. godine u kupalištu Plombières, izda svojoj vojsci i mornarici, već početkom 1859. godine zapovjed za koncentraciju.

Koncentracija Francuza je izvršena morskim putem. U nepuna dva mjeseca francuski su ratni brodovi prevezli iz Alžira, Marselja i Tulona u Genovu potpunih sedam divizija. Izvršivši uspješno taj krupni zadatak, francuska se mornarica spremala, da iskustvo stečeno u pomorskoj operaciji kod Navarina (1827.), pri zauzeću Alžira (1830.), i

u Krimskom ratu (1854.—1856.), primjeni sada i u Jadranskom moru u ratu protiv Austrije.⁴⁾

Nasuprotoj toj jakoj francuskoj mornarici, koja se je, vrsnoćom materijala, disciplinom i izvježbanošću posade isticala među prvim na svijetu, stajalo je, pod austrijskom zastavom, oko dvadesetak zastarjelih jedinica, što ih je Austrija uglavnom prisvojila kada je 1849. ponovno okupirala Veneciju.⁴⁾

Dok je tako francuska mornarica, pod zapovjedništvom admirala Romaina Desfossesa, vrhovnog zapovjednika svih kopnenih i pomorskih snaga, gospodovala Jadranskim morom, dotle se je cesarski i kraljevski admiralitet u Veneciji, morao zadovoljiti time, da svoje ratne brodove, usidrene u lukama utvrđenih gradova, namjeni isključivo u defanzivne svrhe.

Zato su dana 7. IV. 1859. godine uplovile u Grušku luku: korveta »Diana«, pod zapovjedništvom kapetana bojnog broda Des Tombesa, pa brig »Husar« pod zapovjedništvom poručnika bojnog broda Gustava Gröllera, i brig »Triton« pod zapovjedništvom por. bojnog broda Alfreda Bary-a.⁵⁾

Povrh toga, po nalogu zapovjednika mjesta i tvrđave, pukovnika Petra Szaldosza, postavljena je na gradske zidine, pokraj kasarne sv. Marije, izvidnica »koja će paziti na kretanje tuđih brodova, što su se u posljednje vrijeme pojavili u Jadranskom moru«.

Ovu su službu od 24. IV. vršili: Antun Ivanišević, pilot; pom. kapetan Luka Zanela i brodski pisar Ivo Katičić, jer su oni, kako stoji u spisima »i po svom znanju i po pomorskom iskustvu, najprikladniji za tu svrhu«.

Istovremeno je vojnička vlast, u vezi s ofanzivnim planom, popravljala u gradu i okolici oštećena stara utvrđenja i gradila nova.⁶⁾

Tako je na brzinu obnovljena na Žarkovici bivša francuska utvrda, zvana »Baterija Delgourg« po francuskom generalu, koji je 17. VI. 1806. god. na Brgatu pao u borbi s ruskim i crnogorskim vojnim odredima. Zatim je obnovljena i tvrđava na otoku Daksi, kao i zvjezdasta utvrda na Lokrumu, nazvana »Royak« u počast Eugena Beauharnaisa, potkralja Italije, a na Montovjerni i Lapadskoj plaži sagrađena su sasvim nova utvrđenja.

Malo dana po objavi rata, 4. V. 1859. godine doplovio je iz Gruža pred gradsku luku brig »Triton«, pa nemogavši ući u nju, bacio sidro uz istočnu obalu Lokruma, nedaleko, od пристаниšta zvanog »Skala«, s kojeg je vodio puteljak do utvrde »Royal«. Tim danom je ukinuta izvidnica na gradskim zidinama, jer je ta dužnost sada bila povjerena »Tritonu«.

Svakog dana je topom naoružana barkasa Tritonova na 16 vesala krstarila između Župskog zaljeva i Lokruma, a topnici na gradskim i okolnim utvrdama stajahu u strogoj pripravnosti, da topovskom vatrom suzbiju eventualni upad francuskih brodova.

U međuvremenu su vršene i probne uzbune i vježbe topništva u oštrom pucanju. Tako je baš udesnog devetog svibnja Lučki ured javno oglasio, da će se 13. istog mjeseca vršiti vježbe u oštrom topovskom pucanju sa tvrđave sv. Spasa u pravcu Lokruma.

Dok su Dubrovčani, pod dojmom tog oglasa i ostalih ratnih priprema, hitali, po zalazu sunca, svojim kućama, sa Tritonova pramca je odjekivala vesela pjesma mornara, a na lokrumskoj »Skali« je pilot Frano Mengula,⁷⁾ sa još 4 mornara u tritonovoj barkasi, iščekivao ostalu posadu s municijom, da bi u određeni čas, nakon večernjeg prijávka, nastupio redovnu službu izvidanja.

U to doba je zapovjednik »Tritona« Alfred Bary⁸⁾ sa svojim štabom bezbrižno sjedio pred Birimišinom kafanom na Pilama u povjerljivom razgovoru sa tvrđavskim inženjerom Josipom Leardom.⁹⁾

Ali baš u času kad se ovi spremahu, da se gikom, koji ih je očekivao u Gradskoj luci, prevezu do »Tritona«, gradskim se ulicama, osvijetljenim slabim žiškim petrolejskih lampa, nenadno prosu jaki bljesak i prolomi gromki prasak, kao da je nedaleko ispaljena salva od trideset topova.

U prvi mah nije nitko shvatio odakle potječe ta neobična pojava. Jedni su, pod dojmom oglasa Lučkog ureda, držali, da se radi o vježbi topnika s gradskih zidina, drugi su pak u strahu, bili uvjereni, da francuska mornarica bombardira grad, a vojnici, koji se u tom času nadoše na ulici, pohitaše k svojim zbornim mjestima, shvativši to znakom za probnu uzbunu.

Jedini očevici pravog uzroka te neobične pojave bili su neki vojnici mjesne posade, koji su iz Sv. Jakova vidjeli pakleni prizor, što se odigrao pred Lokrumom i dotrčavši u vojno zapovjedništvo grada prijavili svoj doživljaj.

Tako se ubrzo proširila gradom prava istina.

Na mjesto katastrofe stigao je prvi zapovjednik »Tritona« sa svojim štabom, te Lučki zapovjednik sa svojim službenicima.

Iz izvještaja što ga je ovaj dostavio višoj vlasti, saznajemo da je podrtina »Tritona« ležala oko 12 koraka pod morskom razinom, a 100 koraka daleko od obale. Krma u kojoj se nalazila barutana, bila je potpuno uništena, dok je pramac pod morem ostao privezan jednom guminom uz sidro, a drugom uz kameni stup na Lokrumu. Glavni jarbol je ostao usađen u svome sjedištu i stršio nastavkom nad razinom mora.

Iste večeri je dvadesetak čamaca iz gradske luke¹⁰⁾ tragalo na mjestu udesa za preživjelim članovima posade, odnosno za žrtvama, ali sa vrlo slabim uspjehom. Od 95 članova posade, koliko ih je u času udesa bilo na brodu, spašena su samo desetorica. U spisku spašenih mornara nalazi se i neki Franjo Stumpf, za kojega se kaže, da je bio zbog kazne privezan uz pramčani jarbol s okovima na rukama i nogama.

Neki anonimni oficir, čije su uspomene o toj nesreći objelodanjene u dubrovačkom kalendaru L'Épidauritano za 1902. godinu, misli da je eksploziju barutane hotimično prouzrokovao neki Fiala, Čeh, koji se time htio osvetiti poručniku Zenkoviću zbog njegove prevelike strogosti, što je svakako malo vjerovatno, kad znamo da se i Fiala nalazi u spisku nastradale posade.

Na mjestu katastrofe nađeno je iste večeri i deset mrtvih članova posade, koji su, dva dana potom, svečano sahranjeni u vojničkom groblju.

Sutradan je kotarski poglavar Pavo Rešetar, na zapovjed mjesnog i tvrđavskog zapovjedništva, pozvao Lučki ured, da sve slobodne lađe u gradskoj luci uputi na Lokrum zbog spašavanja državne imovine, što je plutala oko Tritonove podrtine, dok je Lučki ured pozvao sve svoje podređene urede od Molunta do Trstenika, da u slučaju nalaza koje lješine, strogo postupe po postojećim sanitarnim propisima.¹¹⁾

Na području Dubrovnika vršio je tu službu zdravstveni pristav Antun Zangerolimi sa nadglednikom Ivom Dukatovićem i mornarom, Nikom Marojicom. Iz dnevnika što ga je pristav dostavio, po svršenom poslu, zbog obračuna troškova, vidimo, da je od 17. V. do 10. VI. isplutalo i sahranjeno ukupno 42 lješine. Neke su dovezli u gradsku luku koločepski ribari: Stijepo i Ivo Šuperak, Miho Turović i Ivo Kavaleti. Lješine su se pronalazile na raznim mjestima: u Lapadu, kod Grebena, pod Boninovom, pod Orsulom, pod Lazaretima, na Dančama, pod sv. Jakobom, kod Mljeta, pa čak i u Korčulanskom kanalu.

Žrtve su se morskim putem dovlačile pod Gospu od milosrđa i pokapale na vojničkom groblju.

Deset dana nakon katastrofe, Trupno je zapovjedništvo, začudo, naredilo, da se svaka pronađena lješina ima prenijeti u garnizonsku bolnicu, gdje će je liječnik pregledati i kadet Wilder identificirati.

Ovoj su se naredbi energično suprotstavili i zdravstveni povjerenik i dr. Vlaho Šarić, liječnik gruškog lazareta, jer se je kosila s osnovnim zdravstvenim načelima, pošto su žrtve katastrofe u to vrijeme bile već u zadnjem stadiju raspadanja.

Među postradalom posadom bilo je dosta Nijemaca, ali su bile zastupane i ostale narodnosti, što ih je ausrijski orao devizom »Viribus unitis«, čvrsto držao u svojim pandama.

Spomenut ću ovdje samo one, koji bi po mom mišljenju mogli pripadati našem narodu: Zenković F., Rosović I., Mičetić G., Blečić I., Kolesarić F., Jeršić A., Cvijetina C., Balarin N., i Radovani L.

Među žrtvama je bio i Slavonac L. Appel, kadet, sin ausrijskog generala Ivana Appela, dugogodišnjeg šefa bosansko-hercegovačke Zemaljske vlade i zapovjednika Sarajeva (1882—1904), koji je kritične godine sudjelovao u istom ratu i teže ranjen u bici kod Solferina.

Na Tritonovoj podrtini radili su u srpnju iste godine i tršćanski ronionci Witmann i Villamare uz asistenciju ratnog briga »Husar«. U spisima Lučkog ureda je registrirano da su oni tom prilikom izvukli veliko sidro (2.890 funti teško) i pramčani jarbol. O topovima kojima je Triton bio naoružan nijesam našao nigdje spomena, ali s obzirom na okolnosti u kojima je podrtina bila, vjerujem, da su tada i topovi i brodska blagajna bili spašeni.

Izvađeni dijelovi brodske opreme (jarboli, leta, kolutnici), kao i neki drugi predmeti (hrastove bačve i gorivo drvo) prodani su na javnoj dražbi, jer se Admiralitetu nije isplatio njihov prijevoz u mletački arsenal. Veliko sidro je kupio Grgur Grgurević za svoju navu »Mila«.

Iz dnevnika anonimnog suvremenika, objelodanjenog u Kalendaru L'Épidauritano saznajemo, da je još u listopadu 1861. godine neki Poković s Koločepa sagradio pod mostom od Ploča posebnu napravu, kojom je namjeravao izvuci podrtinu Tritonovu na površinu, ali mu pothvat nije uspio.

Baldo Kosić, utemeljitelj prirodoslovne muzejske zbirke

kaže u vezi s katastrofom Tritonovom ovo: »Vrnut je bio u nas nekoliko godina toliko mnogobrojno svukud, da bi okolišni ribari svakog dana, navlaš pramaljeća donosili na ribarnicu izobilja ove ribe, i da bi građani svakog staleža kroz rečeno vrijeme, vozeći se k večeru u lađama između Ploča i Lokruma, mnogo ove ribe hvatali ribajući je pendulum, ali da toga svega nestade na jedan mah godine 1859. iza kako ratni brod »Triton« koji bijaše u ono doba zadržan pod Lokrumom, pogibe planuši mu prah.

Tako, vrnuta gotovo nestade od one godine iz dubrovačkih voda, a osobito iz lokrumskog kanala, te tako nestade i gradskih pendulaša, kojima bijaše ovo ribanje lijepa zabava.¹²⁾

Poslije »Tritonova« udesa uspostavljena je ponovo na gradskim zidinama kod kasarne sv. Marije izvidnica, a jer su francuski ratni brodovi neprestano krstarili Jadranom, to je Gruška luka zatvorena lančanom barikadom, pogašeni su svi svjetionici uzduž istočne obale, zabranjen je iz Dubrovnika izvoz životnih namirnica, a obalno područje od Stona do Dubrovnika osigurano sa 1600 ličana, graničara.

Ovaj rat, međutim, nije bio duga vijeka. Nakon žestokih okršaja kod Montebella, Palestra, Magente, Melegnana i Solferina, poražena Austrija prihvatila primirje u Villafanchi, a malo zatim sklopi s Napoleonom III. mir u Cirihiu (10. XI. 1859.), u kojem se odrekne Lombardije zbog koje se je i latila oružja.

Sve i ako u toku ovog rata nije došlo do nikakvih ratnih operacija na moru, francuska je mornarica ipak imala odlučujući utjecaj na ishod kopnenog rata, jer je svojim prisustvom u Jadranskom moru, vezala znatne austrijske snage uz istočnu obalu Jadrana.

Promatrajući na današnji dan kameni spomenik Tritonovog udesa na Lokrumu, sjetimo se jedne od najvećih bitaka XIX. stoljeća vođene na poljanama Solferina, jer je iz krvi bespotebno tu prolivene, niknula humana ustanova Crvenog križa, čije blagodati osjećaju i današnja pokoljena.¹³⁾

BILJEŠKE

1) Arhiv c. k. Centralnog lučko-zdravstvenog ureda pohranjen u Državnom arhivu u Dubrovniku. Od 1859. godine postoje 7 opsežnih omota, a u posljednjem je poseban svezak s naslovom: »Tritone«.

Objelodanjenih podataka o Tritonovu udesu ima u kalendaru »L'Epidauritano« za 1902., 1905. i 1908. godinu, i to pod naslovom: »Il nove maggidel 1859. a Ragusa dalle memorie d'un vecchio uficille«, i »Diario dai Notes di un nostro amico dall' epoca in cui frequentava il ginasio a Ragusa«. Prigodom prve pedesete godišnjice katastrofe objelodanjen je u mjesnom tjedniku »Prava crvena Hrvatska« kraći članak pod naslovom: »Jedna pedeset godišnjica kobnog događaja prošla neopažena!«, u kojem se uglavnom ponavljaju podaci objelodanjeni u Epidauritanu.

2) Na onom famoznom Bečkom kongresu (1814—1815) dodjeljena je Austriji Lombardija i Mletačka u zamjenu za Belgiju. Istovremeno je ona dobila i Dalmaciju, te područje Dubrovačke republike.

3) O borbi za ujedinjenje Italije vidi: 1. (Pietro Orsini, Nuova Italia), Prijevod Miodraga Ristića; izdanje Srpske književne zadruge, knj. 126. 2. Diplomatska istorija Evrope od otvaranja Bečkog kongresa do zaključenja Berlinskog (1814—1878) od A. Debidura u prijevodu dr. Dragomira Ikonića, Beograd 1933.

4) Jack da Bolina, L' azione dell'armata nel 1859. »Rivista marittima, Fasc. VII —VIII., Roma 1909.

5) »Unter Habsburgs Kriegsflagge«, osterreichs Hort Band II. Wien 1910.

Korveta »Diana« od 900 tona istisnine, bila je naoružana sa 16 topova od 36 funta i 4 topa od 18 funta.

Brigovi »Hussar« i »Triton« svaki od 500 tona istisnine imali su po 12 topova od 24 funte i 4 topa od 4 funte.

Po A. Jalu. »Glossaire nautique« Paris 1848., brigovi su bili 29,60 m dugi, 8,74 m široki, a 4,35 m visoki.

6) »Cenni sulle preesistite fortificazioni di Ragusa estratti da un articolo del defunto colonello Giuseppe Amerling (il quale dall'autunno del 1867. al principio dell' 1870. fu direttore del genio militare a Ragusa), pubblicato nell' osterreichische militärische Zeitschrift, annata 1870« — L'Epidauritano, lunario Raguseo per l'anno 1910. Str. 59—63.

7) Frano Mengula, Cavtačanin bio je nostromo, pa pilot Lučkog ureda. Umro je 1. XI. 1877. u 75 godini života. O njegovoj osebujuj kćeri Ani, zvanog »majka od mačaka«, koja je živjela i umrla 1910. nedgje u Zudioskoj ulici ima zanimljiv članak u »Pravoj crvenoj hrvatskoj« br. 269.

8) Alfred Barry bio je porijeklom Englez. Rođen u Genovi 1830. god. Sudjelovao je u bici pod Visom (1866) kao zapovjednik fregate »Prinz Eugen«. Kao penzioner često navraćao u Dubrovnik. Umro 1907. god.

9) Zanimljivo je da su prvi organizatori austrijske ratne mornarice bili većinom stranci. Kao Barry, tako je i ovaj Leard bio porijeklom Englez. Jedan od prvih organizatora vice-admiral Dahlerup bio je Danac.

10) U akciji spašavanja naročito su se istakli i bili nagrađeni ovi »trabakulanti«: Ivo Kolendić, Niko Marojica, Vlaho Sambrailo, Ivo Damjanović, Antun Ničetić, Jozo Brailo, Ivo Pensić, Pero Marinović, Mato Rendić, Niko i Luko Zucalo, Mato Romano, Antun Simatović i Marin Mikvez.

11) Centralnom lučko-zdravstvenom uredu bile su tada podređene ove lučke ustanove: — pomorski lazaret u Gružu, lučko-zdravstvena deputacija na Korčuli; lučke agencije u Gružu, Moluntu, Cavtatu, Stonu Velikom, Veloj Luci, Berni, Kučistu, Lastovu, Mljetu, Slanome, Trpnju i Trsteniku; te ekspoziture na Koločepu i Malom Stonu. (»Annuario marittimo 1859.)

12) Baldo Kosić, Ribe dubrovačke, »Rad« JAZU knjiga 155. Zagreb 1903.

13) Spomenik je podignut nedaleko od mjesta Tritonovog udesa, na istočnom obronku Lokruma, po želji tadašnjeg zapovjednika ratne mornarice, i nesuđenog meksikanskog cara, nadvojvode Maksimiljana. Na spomeniku je osim opće namjene i imena postradalih uklesan napis: Nomina eorum qui imperatori et patriae militando cecideri«.

Za naše narode

Visoko se podizala

Zvijezda crvena;

Slobodu je donijela

Cijelom našem narodu.

Oj Partijo,—

Mudra naša

Čuda stvaraš, Ti u zemlji

I u ratu i u miru!

Čuda stvaraš, Ti u zemlji

I u ratu i u miru!

Jugoslavija nova, divna

Cijelom svijetu ponosna

Ti si nama uzdanica

Novog društva — socijalizma!

Ti si nama uzdanica

Novog društva — socijalizma!

Banov Vjekoslav, lučki nadzornik